

Център
за икономическо развитие

Анализи. Обзори.

**ИКОНОМИЧЕСКА
ИНТЕГРАЦИЯ НА
БАЛКАНИТЕ -
ФИКЦИЯ ИЛИ
РЕАЛНОСТ**

София, 2001

Анализи. Обзори.

***ИКОНОМИЧЕСКА
ИНТЕГРАЦИЯ НА
БАЛКАНИТЕ -
ФИКЦИЯ ИЛИ
РЕАЛНОСТ***

МАРИЕТА ЦВЕТКОВСКА

ЦЕНТЪР ЗА ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Центърът за икономическо развитие е български неправителствен изследователски институт по проблемите на икономическата политика, създаден през 1997 г. Неговата цел е да подпомага икономическото развитие на България чрез осъществяване на обществена дискусия и разработване на варианти по актуалните въпроси на икономическата политика.

© Център за икономическо развитие, 2001

ISBN: 954-9821-21-8

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма - електронна, механична, фотокопирна, презапис или по друг начин - без писменото разрешение на Центъра за икономическо развитие.

За разрешение за публикуване или използване на части от тази книга пишете до:

Център за икономическо развитие
ул. „Балша“ 1, бл. 9, София, БЪЛГАРИЯ
e-mail: ced@ced.bg

Издателска изработка и предпечат:
„РАН Дизайн“, София

Печат: „Варна-принт“, Варна

ВЪВЕДЕНИЕ	5
РЕГИОНАЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО - ПРЕДПОСТАВКИ И ОГРАНИЧЕНИЯ	8
1. Предпоставки за развитие	9
2. Ограничителни фактори	9
3. Потенциал за развитие - сътрудничество или интеграция	12
ТЪРГОВСКИ АСПЕКТИ НА СЪТРУДНИЧЕСТВОТО В РЕГИОНА - ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ	18
1. Либерализация на търговията	18
2. Регионална зона за свободна търговия	21
3. Паневропейска зона за свободна търговия	25
4. Извод	28
ИНФРАСТРУКТУРАТА - ЗОНА ЗА РЕГИОНАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ	29
1. Възможни подходи при изграждането на регионалната инфраструктура	30
1.1. <i>Транспортна система</i>	32
1.2. <i>Енергетика</i>	33
1.3. <i>Телекомуникации</i>	35
2. Един нов поглед към регионалната интеграция	36
БЪЛГАРИЯ И РЕГИОНАЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО	40
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	47
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	52

Продължаващата повече от 10 години политическа и икономическа нестабилност на Балканите и проблемите, които тя създава не само на страните от региона, но и на международната общност, доказват необходимостта от общи усилия за постигане на стабилност и икономически растеж. Събитията показаха, че всяка криза тук излиза извън пределите на региона и се отразява върху Европа, САЩ и света. Икономическата ситуация на Балканите понастоящем и опасността от евентуално несправяне на балканските страни с необходимите реформи са заплаха за мира и сигурността в Европа. В резултат на това през последните години възникнаха редица инициативи за стимулиране на икономическото сътрудничество в региона, за постигане на стабилност и укрепване на сигурността.

През 1995 г. в Парижкото предградие Роайомон беше подписана Декларация за стабилност и добросъседство в Югоизточна Европа¹. Идеята беше да се търси решение на съществуващите и избягване на нови конфликти чрез развитие на трансграничното общуване на двустранна и многостранна основа. Една година по-късно САЩ лансираха нова инициатива за развитие на икономическото сътрудничество в Югоизточна Европа (ЮИЕ), известна като „Планът Шифтър“² по името на съветника в Държавния департамент на САЩ Ричард Шифтър. Този план се основава на тезата, че икономическото сътрудничество между страните от региона и неговото инфраструктурно развитие са важни фактори за преодоляването на тяхната изостаналост и предотвратяването на бъдещи конфликти. Целта на регионалната инициатива беше наред с насърчаване на сътрудничеството между балканските страни да се подпомага и постепенното им приобщаване към европейските интеграционни структури.

Глобализацията на икономиката и тенденцията към превръщане на регионалните конфликти в международни получиха поредно потвърждение с кризата в Косово. Тя породила нови реалности в региона и даде своето отражение върху отношенията на Европейския съюз и САЩ с балканските страни, доказва необходимостта от нови форми на съдействие и сътрудничество с участието и на международните финансови институции, от приобщаването на страните от региона към ЕС по пътя на постепенната политическа и икономическа интеграция. Подписаният в средата на 1999 г.

1 Вж. www.europa.eu.royaumont

2 Вж. www.shifter.net

Пакт за стабилност³ представлява цялостна стратегия за стабилизиране на региона на основата на регионалното сътрудничество и интегрирането на страните в европейските и евроатлантическите структури.

За осъществяването на залегналите в Пакта за стабилност идеи беше изграден съответен работен механизъм - бяха формирани три работни маси, действащи в три специализирани области: демократизация и човешки права; икономическо възстановяване, развитие и сътрудничество; въпроси на сигурността. Програмен документ за работата на Пакта стана изготвеният от Световната банка анализ „Пътят към стабилност и просперитет в Югоизточна Европа - регионална стратегия“⁴.

С цел да се активизира изпълнението на целите на Пакта за стабилност бяха определени приоритетните сектори и разработени стратегии, с които се поставят конкретни цели и задачи в рамките на всяка година. Такъв сектор е регионалната търговия и привличането на инвестиции. Стратегията препоръчва предприемането на конкретни стъпки за либерализиране на търговията в региона с цел стимулиране на растежа, привличане на повече частни инвестиции и подпомагане сближаването и присъединяването към ЕС. В тази връзка през януари 2001 г. в Женева се състоя Форум по търговската политика⁵, на който страните участнички се съгласиха, че търговската либерализация и премахването на пречките в търговията ще окажат пряко въздействие върху просперитета и стабилността в региона, тъй като ще допринесат за бързото нарастване на обема на регионалната търговия, подобряване на условията за привличане на чуждестранни капитали (и най-вече преки инвестиции), интегриране на региона и страните от региона в глобалната икономика. На този Форум беше лансирана идеята за създаване на регионална зона за свободна търговия. Страните излязоха с решение до края на юни 2001 г. да подготвят Меморандум за разбирателство по проблемите на либерализацията и премахването на пречките в търговията, който да включва поредица от конкретни мерки в областта на търговската политика (премахване на нетарифните бариери, прилагане на правилата за произход, търговията с услуги, защита правата на интелектуална собственост и т.н.).

Като продължение на този Форум през февруари 2001 г. се проведе Среца на високо равнище на страните участнички и страните наблюдателки на Процеса на сътрудничество в ЮИЕ, на която беше подчертано още веднъж значението на регионалното сътрудничество за добросъседски отношения, стабилност и икономически просперитет в страните от

3 Вж. www.stabilitypact.org

4 The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000; www.worldbank.org

5 Вж. www.stabilitypact.org

региона. На тази среща беше приет План за действие в областта на регионалното икономическо сътрудничество⁶, определящ приоритетните области, в които може да бъде постигнат бърз напредък. Идеята за регионална зона за свободна търговия беше доразвита и трансформирана в предложение за създаване на мрежа от споразумения за свободна търговия между балканските страни, които да са в пълно съответствие с принципите и правилата на Световната търговска организация (СТО). Така балканските страни ще се подготвят за по-нататъшното си сближаване и бъдещо присъединяване към ЕС.

Целта на настоящия анализ е да се открият възможностите за бързо развитие на регионалното сътрудничество и икономическата интеграция между страните, както и да се определят някои перспективни аспекти на това сътрудничество от гледна точка на общите за всички страни, участнички в процеса, приоритети. Засега се залага твърде много на развитието на търговията, но ако правилно се степенуват общите приоритети, може би ще се разкрият по-добри възможности за постигане на съгласие между страните и за ускоряване не просто на регионалното сътрудничество, а на интеграцията в такива области, като изграждане и използване на транспортната система и енергийната инфраструктура на региона. Досега инициативата за това сътрудничество и за конкретните мерки за неговото активизиране винаги е била в ръцете на международната общност, поради което понякога се появяват вътрешна съпротива и известно съмнение в правилността на конкретните подходи. Сега идеята може да дойде от региона, а това ще означава по-голяма ангажираност и по-добри изгледи за успех.

РЕГИОНАЛНО
СЪТРУДНИЧЕСТВО - ПРЕДПОСТАВКИ И
ОГРАНИЧЕНИЯ

Бързото разгръщане на регионалното сътрудничество се обуславя от потребността не само да бъде премахната всяка основа за възникване на военни конфликти, но и да се създадат условия за преодоляване на икономическата и социалната изостаналост на региона, за да може той успешно да се присъедини към общото европейско пространство. Затова и Пактът за стабилност предвижда *установяване на траен стабилитет и добросъседски отношения на Балканите на основата на функциониращи пазарни икономики*. Това означава провеждане на твърда макроикономическа политика, значително разширяване на външната търговия, нарастване на инвестициите в частния сектор, въвеждане на ефективни и прозрачни митнически и търговски режими във всички страни от региона. Целта на плановете за възстановяване на пострадалите от военните конфликти икономики е да се засили икономическото сътрудничество в региона и между региона и останалата част от Европа, включително чрез зони за свободна търговия, така че да се създадат условия за пълно интегриране в евроатлантическите структури.

През последните три години много международни експерти проучваха и анализираха ситуацията на Балканите, опитвайки се да предложат най-добрия вариант за преодоляване на регионалните кризи, стабилизиране на региона като цяло и постигане на икономически растеж, водещ до просперитет и значително подобряване на жизнения стандарт. Повечето от тях⁷ са категорични, че досегашният опит на международната общност във възстановяването на следвоенни икономики (с плана Маршал например) е неприложим на Балканите. Проблемът е в това, че ако в Западна Европа след Втората световна война стои въпросът за възстановяване на разрушената икономическа инфраструктура, то на Балканите трябва да се изгради пазарна икономика, каквато досега не е съществувала. При това не са монолитен регион и отделните страни се намират на различен етап от развитието на пазарната си икономика. Независимо, че не са обект на мерките по линия на различните инициативи в региона, тук попадат страни, като Гърция и Словения, чиято степен на развитие на пазарната икономика е далеч по-висока от тази в Албания и Босна и Херцеговина например.

⁷ Michael Froman, Promoting Sustainable Economies in the Balkans, Report of an Independent Task Force, Council on Foreign Relations, USA 2000

1. Предпоставки за развитие

Макроикономическата стабилност е необходимо, но не достатъчно условие за постигане на устойчив икономически растеж на Балканите. Това, от което се нуждаят всички страни от региона, е създаване на подходящи условия за привличане на стратегически чуждестранни инвеститори, способни да предоставят капитали, технологии и управленски опит. Не помалко усилия предстои да се направят в областта на микроикономиката, структурната реформа и приключване прехода към пазарна икономика. За привличането на инвестиции от голямо значение са приватизацията и реструктурирането на държавните предприятия, либерализирането на законодателството по отношение управлението на частния сектор и на пазара на труда, развитието на добре управляван и функциониращ на пазарен принцип финансов сектор, значителното подобряване на мениджмънта. Засега всички държави демонстрират разбиране на проблемите и желание да ги решават, но скоростта на реформите в повечето от тях е незадоволителна.

Важна предпоставка за развитие на регионалното сътрудничество и за устойчив икономически растеж е притокът на голям обем частни **инвестиции** - вътрешни и чуждестранни. При ограничените възможности за мобилизиране на вътрешни капитали на чуждите инвестиции се гледа като на може би най-важния източник на финансови средства, осигуряващ не само капитали, но и технологии, управленски опит, корпоративна култура. Въпреки заявеното от международната общност желание да окаже помощ на региона, не може да се разчита на значителен приток на чуждестранни инвестиции без самите страни да направят необходимото за политическата и икономическата стабилност посредством прилагането на правилна политика, осъществяване на необходимите реформи и подобряване на икономическото състояние.

2. Ограничителни фактори

Ясно е, че отделните страни в региона са прекалено малки, за да привлекат големи чуждестранни инвестиции, тъй като притокът на голям обем инвестиции обикновено се свързва с възможността за разширяване на търговията. Ограничените от гледна точка на платежоспособното търсене вътрешни пазари в региона не представляват основа за крупни инвестиции. За преодоляването на този недостатък се изисква либерализиране на търговските взаимоотношения между балканските страни и интегриране на националните пазари в по-голям регионален пазар. Само реформирани, отворени и интегрирани национални икономики биха били в състояние да привлекат инвеститорите като платформа за производство не само за цяла Югоизточна Европа, но и за ЕС и други пазари.

Всепризнат факт е обаче, че на този етап Югоизточна Европа е географски регион, но не и икономически, т.е. **няма формиран регионален пазар на стоки и услуги**, не се осъществява съществен трансфер на инвестиции. Сходната производствена и търговска структура, все още запазващите се на места протекционистични външнотърговски режими, нестабилността на голяма част от националните валути, ниската платежоспособност на местните пазари, както и исторически натрупаното недоверие не създават предпоставки за активна търговия в региона и формиране на регионален пазар.

Седемте страни, които са обект на инициативите по линията на Пакта за стабилност и на регионалната стратегия на Световната банка (Албания, Босна и Херцеговина, България, Македония, Румъния, Хърватска и Югославия), имат население от 56 млн. души, което е близо 84 % от населението на петте централноевропейски страни (Полша, Унгария, Чехия, Словакия и Словения) и едва 15 % от населението на ЕС. Произведеният през 1998 г. БВП в седемте страни (около 100 млрд. долара) е малко повече от една трета (36 %) от този в петте централноевропейски държави (по оценки на Световната банка, ЕБВР и др.)⁸. БВП на човек от населението също варира в много широки граници - от 810 долара в Албания до 4520 в Хърватска, и е едва половината от регистрирания в петте централноевропейски държави.

Според ЕБВР⁹, ако има нещо общо между тези страни в прехода им към пазарна икономика, това е **бавното напредване на реформите и трудното протичане на приватизацията**, макар че в повечето от тях е постигната сравнително висока степен на либерализация. Във всички страни се наблюдават широкомащабни промени в законодателството и регулирането на икономиката, но реформите се бавят поради недостиг на административен и експертен капацитет за ефективното прилагане на новите закони и разпоредби. Голям проблем за всички тях е развитието на институциите, необходими за безпроблемното функциониране на една пазарна икономика.

Разликите в скоростта на реформите идват от различните стартови позиции, различните проблеми, пред които са изправени страните в отделни периоди на своето развитие през последните 10 години, различната им степен на интегрираност в европейската и световната икономика. Разликите се чувстват най-силно по отношение дела на частния сектор в БВП, който варира от 35 % в Босна и Херцеговина до 75 % в Албания. Що се отнася до либерализацията на балканските икономики, оценката на ЕБВР сочи известно изравняване на позициите¹⁰.

8 The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000, p.10-11

9 Transition Report 2000, EBRD.

10 Transition Report 2000, EBRD, p.14

Оценка на резултатите от прехода в Балканските страни

Страна	Дял на част. сектор в БВП (%)	Ценова либерализ.	Търговска и валутна либерализация	Политика на конкуренция
Албания	75	3	4+	2+
Босна и Херц.	35	3	3	1
България	70	3	4+	2+
Македония	55	3	4	2
Румъния	60	3	4	2+
Хърватска	60	3	4+	2+

Източник: EBRD Transition Report 2000, p.14

Тези оценки недвусмислено показват, че всички страни от региона са постигнали значителен прогрес в либерализирането на цените, като все още остават нерешени някои проблеми, свързани с държавните доставки. Що се отнася до **либерализирането на външната търговия** и на валутните режими, в повечето случаи са постигнати стандартите и нормите на развитите страни, премахнати са голяма част от митническите бариери, постигнати са стабилност и конвертируемост на националната валута (с изключение на Босна и Херцеговина). Нерешени засега остават проблемите с някои нетарифни бариери и с членството на част от страните в СТО.

Това, което пречи най-много на инвеститорите в региона, е огромното количество наредби, лицензи, бюрократични процедури, с които се сблъскват и които възпрепятстват работата им и представляват потенциал за задълбочаване на корупцията. Предстои още много работа за съществено намаляване и значително опростяване на процедурите по създаване и управление на частни предприятия, либерализиране на трудовото законодателство в унисон с европейското, създаване на банкова система, която да бъде в състояние да подкрепи ефективно една съвременна, пазарно ориентирана икономика, намаляване на бюджетния дефицит, заздравяване на финансовата система, приучване на банкерите да работят на търговска основа. Специално внимание ще трябва да се обърне на микрокредитирането, насочено към подпомагане развитието на малки и средни предприятия. Всичко това стои на вниманието на националните правителства и международните организации, подпомагащи реформите в балканските страни, но резултатите все още са далеч от желаните.

Много по-големи различия се наблюдават в **политиката на конкуренция**, като диапазонът е от липса на законодателна

3. Потенциал за развитие - сътрудничество или интеграция

и институционална рамка в това отношение (в Босна и Херцеговина) до постигане на определен напредък в разбиването на местните монополи и значително намаляване на ограниченията за навлизане на пазара (в Словения). В по-голямата част от страните е прието необходимото законодателство и са създадени институциите за неговото прилагане, но все още не се работи ефективно и не се осигурява свободно навлизане на пазара.

Регионалното сътрудничество означава съвместни действия за постигане на общи цели. Формите на сътрудничество се определят от достигнатата степен на развитие на производителните сили, обективното състояние на двустранните и многостранните отношения, възможностите на всяка от страните да участва ефективно в международното разделение на труда. Налагането отвън на определени форми на сътрудничество на Балканите (например изграждане на регионална зона за свободна търговия) цели да подпомогне и ускори процеса на вземането на решения и съгласуването на общи действия, но в същото време предизвиква недоверие и негласна съпротива. Въпросът е: каква точно намеса от страна на международната общност е необходима и каква роля трябва да играят Пактът за стабилност или Европейският съюз (ЕС) за осигуряване на политическа и икономическа стабилност и трайно развитие в Югоизточна Европа (ЮИЕ).

Практиката отдавна е доказала, че този път на вземане на решения (отвън навътре) не е достатъчно ефективен, тъй като, макар и да са убедени в правилността на решенията, страните не са готови да ги приемат, не са извървели пътя една към друга, не са направили необходимите стъпки. Вярно е, че процесите на глобализация не търпят балканската мудност, но когато става дума за отказ от част от националния суверенитет от страни с ясно изразена склонност към прояви на национализъм, налагането на решения отвън не е особено удачно. Регионалното сътрудничество предполага определена структура на отношенията: ясно дефинирано разделение на труда, координиране на усилията за изпълнение на договореностите, функциониране на необходимите механизми за вземане на решения. В ЮИЕ не съществуват тези предпоставки - разделениято на труда между тях е размито (повечето икономики са с еднакви или близки структури), използваните механизми за управление на процесите са понякога несъвместими, тъй като тези процеси са с различна сила и степен на приоритетност.

Сътрудничеството означава съгласуване на интересите и предприемане на съвместни действия за постигане на тези общи

*интереси.*¹¹ По обща преценка обаче понастоящем не може да се каже, че съществуват необходимите икономически предпоставки (за разлика от политическите) за организиране на ефективно сътрудничество между страните от ЮИЕ, основано на обща визия за развитието на региона и на споделени ценности. Може би единствената споделена ценност е европейската ориентация на всички балкански страни. На сътрудничеството помежду си те гледат по-скоро като на основа за постигане на по-голяма сигурност в региона. От гледна точка на икономическата политика регионалното сътрудничество не е пръв приоритет на нито една от страните - на него се гледа само като на път за по-бързо и по-ефективно включване в общоевропейските процеси.

При това в съвременните условия на глобализация и все по-пълна интеграция на производителните сили сътрудничеството се оказва недостатъчно. Все по-често то се заменя с **интеграция** - такава форма на коопериране, при която част от националния суверенитет се заменя с един общ суверенитет, достигайки равнище на наднационална общност, която да бъде в състояние да взема решения със същите последици както при националните решения. Това е пътят, изминат от европейските страни - от сътрудничество към интеграция. По този път са готови да вървят и балканските страни, когато става дума за приобщаването им към ЕС.

На Балканите обаче съществува опасението, че задълбочаването на сътрудничеството в региона ще се превърне в нещо като „интеграция на вторите“. Според проф. Уинтърс от Университета в Съсекс¹², интеграцията между добре развити страни е много по-ефективна, предизвиква по-голям трансфер на финансови средства и технологии, създава възможности за постепенно намаляване и премахване на бариерите в отношенията с трети страни. В същото време интеграцията между слабо развити икономики неминуемо включва постановки и механизми за защита на национални интереси и води до ограничаване на конкуренцията и задълбочаване на бедността. Точно от това има опасност, ако усилията се насочат към **регионализация на сътрудничеството на Балканите**, към съсредоточаване върху вътрешно регионалните форми на сътрудничество между сравнително слабо развити икономики, което едва ли ще доведе до желаните резултати. По-вероятно е да стане повод за поредното разочарование и дори за отказ от задълбочаване на сътрудничеството.

11 Динко Динков и колектив, Пактът за стабилност и интеграцията на Югоизточна Европа в европейската икономика, ЦИД, София 2000 г., стр.59

12 L.Alan Winters, Regional Integration, Liberalisation and Economic Performance, www.worldbank.bg

Данните от доклада на ЕБВР недвусмислено показват¹³, че страните, тръгнали по пътя на интеграция с ЕС, са постигнали много по-голям напредък в реформите по създаването на функционираща пазарна икономика. **Стремежът към членство в ЕС** играе важна роля и за интегрирането на балканските икономики в световното стопанство. Това идва още веднъж да подкрепи убеждението в региона, че *трайна стабилност и просперитет в ЮИЕ могат да се постигнат само по пътя на интеграция с ЕС, водеща до обединяване на цяла Европа*. На подкрепения от ЕС процес на стабилизация и асоцииране на страните от бивша Югославия и Албания се гледа като на възможност за постигане на ускорено развитие, сигурност и регионално сътрудничество на основата на прогресивна интеграция в европейските структури. Предлагайки перспектива за евентуално бъдещо членство в ЕС, този процес засилва доверието на чуждите инвеститори в политическата стабилност и административната адекватност на региона.

При това продължаващите конфликти, политическата и икономическата нестабилност в някои от страните доказват необходимостта от пряка намеса на ЕС в своя собствена изгода. Успехът на страните от Югоизточна Европа ще бъде успех за цяла Европа и, обратно - неуспехът в стабилизацията и постигането на просперитет ще създаде проблеми не само на страните от региона, но и на Европа като цяло. Последните събития в Македония за пореден път показват необходимостта от много по-активна политика от страна на ЕС, от много по-осезателна намеса за решаването на регионалните проблеми и от намиране на начини за подобряване на ефекта от усилията.

В същото време балканските страни не виждат възможност да изградят икономиките си и общата инфраструктура единствено чрез сътрудничество помежду си, а по-скоро чрез постепенно интегриране към ЕС. *Стремежът към европейска интеграция е най-важната предпоставка за развитието на регионалното сътрудничество*. Тази теза се противопоставя на лансираната сега идея, че то трябва да бъде предварително условие за европейска интеграция. Реализирането на заложените в Пакта за стабилност идеи, конкретизирането на неговите инициативи трябва да бъдат хармонизирани със стратегията за разширяване на ЕС. Тя залага на интеграцията, а не на сътрудничеството. Има логика усилията да се насочат към намиране на пътища за интегриране на страните от балканския регион към ЕС, а не да се разпиляват в посока на сътрудничество с неясен формат и краен резултат. Така ще се избегне опасността от затваряне на региона в нова общност

на много по-ниско равнище на икономическо развитие и икономическа интеграция. Това налага *да се преосмислят ролята и приоритетите на Пакта за стабилност и на неговите инициативи и те да бъдат насочени към стимулиране на европейската интеграция на страните от региона.*

Оформянето на ясна визия за бъдещото присъединяване на балканския регион към единна Европа е необходимо, за да се разработи и утвърди специална **стратегия за развитие на региона**. Тя трябва да бъде включена в дългосрочната програма на ЕС за разширяване на Съюза, както и в програмите за развитие на инфраструктурата и инвестициите, включващи:

- Определяне на приоритетните области, инструментите и механизмите за развитие на балканското регионално сътрудничество и интеграцията с ЕС. Трайно решаване на множеството разнородни проблеми на страните от Югоизточна Европа може да бъде постигнато само на основата на *цялостна стратегия за развитие на региона като част от Европейския континент*. Не е далновидно да се оставят балканските икономики (почти всички в процес на пълна реконструкция) да възстановяват основните си стопански сектори, водени от тясно национални (дори спекулативни) интереси, затваряйки се в национални рамки. При положение, че голяма част от тях са заявили открито желанието си да се присъединят към единния европейски пазар, трябва да се намери формата за тяхното възстановяване и реструктуриране в контекста на интегрирана Европа за постигане на синхрон между балканските икономики и европейската икономическа общност. Подобна стратегия ще даде на инвеститорите ясна представа за развитието на региона и възможност да се избегне конкуренцията между страните в стремежа им да получат финансиране.
- Разработване на *дългосрочна регионална програма за икономическо възстановяване, развитие и интеграция с конкретни измерения*, както и създаване на съответните механизми и необходимата управленска инфраструктура за изпълнението на тази програма. По-тясното сътрудничество между страните от региона ще изисква координиране на националните икономики и съвместни действия за създаване и институционализиране на нови форми на регионално икономическо сътрудничество и интеграция в Европа.
- Разработване на *конкретни планове за възстановяване и развитие на региона и за постепенното му интегриране в*

европейските структури. Пактът за стабилност вече играе определена роля при разработването на такива планове, основани на задълбочен анализ на положението в отделни области на икономическото развитие.

Пактът за стабилност и Европейската комисия разполагат с наличните структури и механизми, които им позволяват да бъдат не само координатори, но и инициатори на тези процеси.

Постигнатото за изтеклите две години от подписването на Пакта за стабилност не е малко, макар че страните от региона са до голяма степен разочаровани. Очакванията им за наливане на много пари и бързо подобряване на положението им не се сбъднаха. На донорската конференция в края на март 2000 г. бяха обещани средства в размер на 2,4 млрд. евро и беше одобрен „Пакет от проекти с близък старт“ (Quick Start Package)¹⁴, който включваше 244 проекта по трите работни маси. Тези проекти се възприемат като много важен инструмент за дейността на Пакта за стабилност. Те стоят в основата на започналия политически диалог в региона. На тях се разчита за мобилизиране на допълнителни финансови средства на Балканите. Но те съвсем не са основа за задълбочаване на регионалната интеграция и макар да решават определени проблеми, не допринасят за изясняване общността на интересите на Балканите.

От утвърдените за финансиране проекти 82%, или 201 проекта, вече са стартирали. Повечето от тях (като бройка) засягат работата на първа и трета маса - демократизация на обществото и сигурност в региона. Като стойност обаче най-голям дял се пада на изграждането на инфраструктурни обекти. Така например 71% от предоставяните от Европейската инвестиционна банка, която е водеща финансова институция по линия на Пакта за стабилност в областта на инфраструктурното изграждане, финансови средства са насочени към развитие на пътната мрежа в региона. Осигурено е финансиране по 34 проекта, по 25 са подписани финансови споразумения, за 19 са обявени търгове, а 11 са в процес на техническо проучване¹⁵. Забавянето на някои проекти се дължи на проблеми, свързани със собствеността на земята, неясни моменти в секторната политика и трудности по изготвяне на техническото проучване. По-голямата част от тези проекти обаче са свързани с тесни национални интереси и много по-малко - с регионални или общоевропейски.

Вече са вложени 356 млрд. евро¹⁶ в проекти, касаещи трансграничната търговия, инвестициите и малките и средните

14 Вж. www.stabilitypact.org

15 Вж. www.seerecon.org

16 Report of the Special Coordinator on the Implementation of the Quick Start Package, May 2001, www.stabilitypact.org

предприятия. Разработената с помощта на експерти от ОИСР Инвестиционна харта за ЮИЕ¹⁷ има за задача да представи условията за инвестиране в отделните страни от региона и да очертае необходимостта от по-нататъшни реформи и техния конкретен характер за премахване на пречките пред частния капитал с цел стимулиране притока на чуждестранни инвестиции. Очаква се Меморандумът за намеренията да инициира конкретни стъпки към по-голяма либерализация на регионалната търговия, с което да се стимулира икономическия растеж в отделните страни, да се създадат условия за привличане на чуждестранни инвестиции и за ускоряване сближаването с ЕС. Проектите в тази област имат по-ясно изразен регионален характер, но въпреки това не представляват сериозна основа за развитие на регионалната интеграция. Все още не са определени приоритетните сектори и стратегии с конкретни цели и срокове.

В заключение може да се каже, че регионалното сътрудничество няма алтернатива. Възстановяването и развитието на страните от Югоизточна Европа, тяхното реформиране във функциониращи пазарни икономики и повишаването на благосъстоянието на населението се превръщат в регионален проблем, а не национален - на отделните страни. При такъв подход се налагат съвместни действия за по-бързо премахване на търговските бариери между страните, координиране на пазарните реформи, колективно подобряване на регионалната инфраструктура, съвместно стабилизиране на националните финансови системи. Липсата на регионално самоопределение обаче пречи да се определят и правилно формулират общите интереси. При това съществуват опасения, че една по-тясна регионална интеграция би забавила или дори заменила интеграцията с ЕС.

Всичко това дава основания да се смята, че е необходима по-активна намеса от страна на ЕС и ясна перспектива за интегриране на балканските страни в европейските структури. Тезата за „регионална интеграция като предварително условие за европейска интеграция“ е може би подходяща за Централна Европа, но не и за Балканите. Съсредоточаването върху вътрешно регионалните форми на сътрудничество между сравнително слабо развитите балкански икономики няма да доведе до желаните резултати. Тук би било по-подходящо да се използва стремежа към европейска интеграция като предпоставка за развитие на регионалното сътрудничество.

17 South East Europe Compact for Reform, Investment, Integrity and Growth, Paris, May 2000, www.seerecon.org

ТЪРГОВСКИ АСПЕКТИ НА СЪТРУДНИЧЕ- СТВОТО В РЕГИОНА - ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ

1. Либерализация на търговията

Динамиката на развитие на външната търговия в региона е свързана с икономическите промени, темпа на растеж и устойчивостта на валутния курс в отделните балкански страни. Ето защо мерките за стабилизиране на региона и за създаване на подходящи икономически условия са важна предпоставка за развитието на регионалната търговия. Съществено влияние в това отношение имат структурната реформа и делът на частния сектор, утвърждаването на експортно ориентирани производства и създаването на механизми за насърчаване на износа за постигане на ефективна структурна адаптация на националното стопанство към международния пазар и устояване на конкурентния натиск на европейския пазар. В по-голямата част от балканските страни обаче тези процеси са в зародиш.

По правило *търговията е от областите, в които се смята, че най-бързо и лесно се постига интеграция на основата на общи интереси.* В Регионалната стратегия на Световната банка е записано, че „търговската интеграция трябва да бъде важен и - може би водещ компонент на по-широката дългосрочна интеграция на страните от ЮИЕ в структурите на ЕС, както е предвидено с Пакта за стабилност“.¹⁸ Действително международната търговия е много важна за развитието на тези малки страни с ограничен вътрешен пазар, но значението ѝ е различно за различните страни (съотношението между обема на търговията и БВП варира от 90% за Македония през 60% за Хърватска и Босна и Херцеговина до 35% за Албания).

Макар че търговските режими на балканските страни се оценяват като протекционистични, проблемът пред тяхната търговска интеграция не е само в множеството ограничения, разнообразни нетарифни бариери и гранични пречки, неефективни и корумпирани митнически администрации, тесни места в транспортната и пропускателната инфраструктура, а в това, че дори и да либерализират търговията помежду си, пак *няма да се създаде достатъчно платежоспособен и конкурентен пазар.* Либерализацията на

18 The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000, p.52

регионалната търговия със сигурност ще доведе до нейното разрастване, но то едва ли ще бъде толкова силно и пряко въздействащо върху икономическия растеж на страните предвид на твърде близките икономически и търговски структури.

Регионалната търговия представлява едва 12-14% от международната търговия на петте страни от така наречените Западни Балкани (Албания, Босна и Херцеговина, Хърватска, Македония и Югославия). Ако към тях се прибавят България и Румъния, дялът спада на около 11-12%.¹⁹ Дори и в България, когато се казва, че балканските страни са на второ място в търговията ѝ след ЕС, се имат предвид в това число Гърция и Турция, които са основни нейни партньори. При това положение дори удвояването на стойностите не би довело до осезаеми резултати и видим икономически растеж. Това означава, че отварянето на националните икономики към останалата част от света би оказало много по-силно въздействие от регионалната търговска интеграция.²⁰

Двустранните търговски връзки между съседните балкански страни са много по-слаби от търговията на всяка от тях с ЕС. Сходните климатични условия, ресурсни позиции и условия на труд не създават ясно открити конкурентни предимства, които да стимулират търговския обмен между тези страни. Нещо повече - точно това е причината в отделни случаи дори да се забранява вносът на определени стоки от определени съседни страни (например: цигари от Македония в Хърватска, вино от Хърватска в Босна и Херцеговина и т.н.). Необходимостта от улесняване на двустранната търговия вече е резултирала в създаването на 9 двустранни зони за свободна търговия (уреждащи отношенията главно между страните от бивша Югославия) като Македония участва в 5, Хърватска - в 2, Югославия - в 1, България - в 2, Румъния - в 1; тук могат да се добавят още Словения (в 3) и Турция (в 4).²¹

В същото време **ЕС е най-големият търговски партньор** за всяка от страните в ЮИЕ (между 45 и 80% от външната търговия), докато в стокообмена на самия ЕС те заемат по-малко от 1%.²² Това положение даде основания на ЕС да обяви едностранно либерализиране на търговията си с Албания, Босна и Херцеговина и Хърватска²³ (очаква се в скоро време в Наредбата да бъдат включени Македония и Югославия). ЕС обаче отново поставя условието да се предприемат стъпки към регионално сътрудничество с другите страни, включени в процеса за стабилизация и асоцииране, посредством създаването на зони за свободна търговия в съответствие с чл. XXIV на ГАТТ 1994 и други подобни предписания на СТО.

19 The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000, p.56

20 Вж. A Comprehensive Trade Policy Plan for the Western Balkans: A Bold Initiative to Bring More Stability and Prosperity to South Eastern Europe, CEPS Publications, p.5

21 Вж. Jean-Christophe Maur and Patrick A.Messerlin, Which Free Trade Agreement in South Eastern Europe?, www.stabilitypact.org

22 The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000, p.55-57

23 Council Regulation (EC) 2007/2000, Official Journal L 240, 23.09.2000, p.1-9

Така при липсата на достатъчно добре развити търговско-икономически връзки между самите балкански страни най-важното условие за реализиране на наличния потенциал за развитие на вътрешно регионалната търговия и привличане на преки чуждестранни инвестиции, както и за разширяване на сътрудничеството на региона с ЕС и света си остава *отварянето на пазара на ЕС за стоките от региона*. Точно затова и Споразуменията за стабилизация и асоцииране, които ЕС започна да сключва със страните от Западните Балкани, акцентират върху *либерализацията на търговията, хармонизирането на законодателствата в областта на търговията, изграждането и развитието на институционалния и административния капацитет за прилагане на това законодателство, ясно формулирани реформи в търговската политика*.

Изгодите от либерализацията на търговията, както и необходимостта от отваряне на националните пазари не подлежат на дискусия. Затова тя беше заложена като основна цел на формираната в рамките на Пакта за стабилност Търговска инициатива в ЮИЕ. Формира се Работна група по премахване на търговските бариери, която имаше за задача да ангажира бизнес средите в решаването на проблемите пред търговско-икономическото сътрудничество в региона. Изградиха се регионални структури на ниво търговски палати, браншови камари, центрове за насърчаване на износа и т.н. Те осигуряват директни контакти между фирмите, разпространяват информация за възможностите за бизнес в отделните страни, съдействат за реформата в институционалната сфера. Особено полезна се оказа работата по преодоляване на бариерите (институционални, административни, търговски) пред приграничната търговия, преустройването на старите и изграждането на нови гранични и митнически пунктове, непрекъснатото подобряване на обслужването там, развитие на съвместни дейности в областта на митническото обслужване, опростяване на процедурите и улесняване на преминаването на границата и пребиваването на граждани от съседните страни в определена гранична зона. Действията в това направление несъмнено ще продължат и за тях не е необходима нова организация или нова структура, която да координира или да бюрократизира работата на бизнес средите.

Безспорно е необходимо *постигнето на по-пълна търговска интеграция в региона на основата на принципите и правилата на СТО*. Това означава да се върви към непрекъснато намаляване на митническата защита, което да става съгласувано между страните от региона. Така ще се създадат

2. Регионална зона за свободна търговия

възможности за нарастване на износа, оживяване на търговските връзки, формиране на регионален пазар с големи изгледи за привличане на инвестиции. Проблемът е кой път да бъде избран за постигането на тези цели.

През последните две години в публичното пространство бяха лансирани и дискутирани различни идеи. Предложението за създаване на **митнически съюз и общ пазар** на Балканите трудно може да бъде осъществено с вземане на политическо решение (както беше предвидено от 1.1.2000 г.), тъй като това предполага дълъг процес на преговори за постепенна отмяна на митата, изравняване на националните митнически тарифи и вземане на поетапни решения за изработване на единна митническа и обща търговска политика. Създаването на общ пазар, основан на митнически съюз, предполага наличието на развити търговски връзки, мощно производство и излишък от стоки, за които трябва да се намери по-голям пазар. В Югоизточна Европа няма създаден регионален пазар. Преходните балкански икономики са по-обвързани с други пазари, а не помежду си, търговията между страните от региона е силно ограничена, няма толкова добре развит отрасъл, който да има нужда от общ пазар. Единствената стока, която е в излишък, е работната сила и точно за нея трябва да се търси пазар сега. Освен това в повечето от страните митата имат по-скоро фискален ефект, отколкото защитен по отношение на местните производители. Регионален пазар може да се създаде постепенно, тъй като хармонизирането на митническите политики за изграждане на митнически съюз ще отнеме повече време.

Изхождайки от разбирането, че развитието на търговията е за предпочитане пред финансовата помощ, че търговията е един от основните двигатели на икономическия растеж и нейното либерализиране лежи в основата на реформите и реструктурирането на икономиките на балканските страни, в подписаното през януари 2001 г. в Женева изявление на участниците във Форума по търговската политика се казва, че „просперитетът и стабилността зависят от премахването на бариерите в търговията“²⁴. **Създаването на регионална зона за свободна търговия** (каквато идея се появи на Форума) е донякъде логична крачка в тази посока, но ниската степен на икономическо развитие, големите разлики в степента на отвореност на отделните национални икономики правят създаването на такава зона или митнически съюз между страните от региона икономически неоправдано.

С развитието на търговската практика и унифицирането на правилата за търговия обичайната зона за свободна търговия,

засягаща главно обмена на промишлени стоки, се смята за изминал етап, доказал недостатъчната си ефективност. Сега се възприема, че целта трябва да е безмитна търговия без никакви количествени органичения (като квоти например), обхващаща всички сектори (в т.ч. селско и рибно стопанство) и всички стоки и разпространяваща се върху поне 90% от търговския обмен.²⁵ Тази теза важи с най-голяма степен за балканския регион, където селското стопанство е по-развитият отрасъл в повечето страни и търговията между тях е главно с аграрни стоки.

Създаването на зона за свободна търговия в региона трябва да се справи с редица **проблеми** в три направления:

- **Законодателни.** Не всички балкански страни са членки на СТО, а зоните за свободна търговия трябва да се създават в съответствие с принципите и предписанията на СТО. Разбира се, не е невъзможно и трудно това условие да бъде изпълнено и от страна, нечленка на СТО. Освен това страни, като България и Румъния, още със сключването на Споразуменията си за асоцииране към ЕС са поели ангажимент да не създават регионални асоциации за свободна търговия със страни, неключили търговски споразумения с ЕС, поради опасност от дискриминационно третиране.
- **Институционални.** Не е тайна, че всички страни от региона се сблъскват с недостиг на капацитет и неефективна работа на митническата и държавната си администрация; недостиг на информация и неспособност на частните фирми да се възползват от предоставяните с международните споразумения изгоди.
- **Икономически.** Зоните за свободна търговия може и да не постигнат целта си, ако се окаже, че могат да настъпят неблагоприятни последици за търговията, производството или инвестициите или че могат да стимулират корупцията. Точно затова е важно да се прави зона за свободна търговия с по-стабилен и напреднал партньор (като ЕС например).

Може да се очаква, че новите *Споразумения за стабилизация и асоциация* ще допринесат за решаването на част от тези проблеми, ще дадат съществен тласък на интеграционния процес, като поставят взаимоотношенията между ЕС и страните от Югоизточна Европа на договорна основа. Непосредствената цел на тези споразумения е да се започне политически диалог, да се задълбочи регионалното сътрудничество на Балканите, да се създаде евентуално зона за свободна търговия с ЕС и се изработят правилата за

25 Roderick E. Abbott, deputy director general, European Commission, Directorate General for Trade, Trade Policy Forum, Geneva, 17 January 2001. www.stabilitypact.org

свободно движение на работници, капитали, услуги, както и да се определят методите за разплащане. Тези Споразумения *предвиждат*:

- едностранни търговски преференции за балканските страни, предоставяни от ЕС (безмитно третиране на повече от 90% от вноса им в ЕС);
- търговските отношения с трети страни да се регулират в съответствие с принципите на търговската политика на ЕС;
- либерализиране на търговските режими на страните от региона и изграждане и заздравяване на търговските им институции. Това е най-важното и от гледна точка на премахването на пречките пред регионалната търговия и административния контрол върху движението на стоки и услуги.

Няма съмнение, че *склучването на Споразумения за стабилизация и асоцииране с ЕС ще помогне на страните да се интегрират в световния търговски процес, да приемат нормите на Световната търговска организация и европейските стандарти, да повишат конкурентоспособността на экспортните си производства и на икономиките си като цяло.* Поеманото с тях задължение за по-активно участие в регионалното сътрудничество обаче все още не означава изграждане на регионална зона за свободна търговия. ЕС поставя като изискване в Споразуменията за стабилизация и асоцииране всички страни, подписващи такива с ЕС, да сключат конвенция за регионално сътрудничество с другите балкански страни, подписали подобни споразумения. Основен елемент на това сътрудничество е *създаване на зони за свободна търговия, основани на принципите на СТО, между всички партньори, което впоследствие да доведе до обща зона за свободна търговия.*

Ако преценяваме изгодите от гледна точка на имиджа пред света и демонстрирането на известна стабилност в региона, както и от желание за по-бързо интегриране в световната икономика, би могло да се търси създаването на обща зона за свободна търговия. Ако обаче търсим икономическа изгода за всяка от страните и не се съобразяваме с външния натиск, *подобен род либерализация не би бил най-ефективният*, макар че спестява разходи за управлението на голям брой двустранни споразумения за свободна търговия. Всъщност основните положения във всички тези споразумения са еднакви, предписанията са унифицирани и опростени, макар и не съвсем идентични.²⁶ В повечето случаи страните се стараят да запазят националните си пазари и производство. Затова са предвидени някои изключения в анексите, но със

сключването на Споразуменията за стабилизация и асоцииране, с подобряване на достъпа до по-конкурентния европейски пазар производителите ще бъдат принудени да прилагат европейските норми и стандарти, ще търсят начини да станат по-конкурентоспособни и това ще позволи да се отворят пазарите още повече (недостатъчно конкурентният регионален пазар не подтиква към повишаване на конкурентоспособността).

Безспорно *зоните за свободна търговия предоставят много изгоди - намаляват се разходите за търговията и се създават по-добри условия за инвестиции и технологичен обмен*. От значение са и политическите изгоди - по-голяма сигурност (регионът става част от по-голяма икономическа зона с възможности за значителни финансови трансфери от по-богатите партньори), повишено доверие (подчиняване на икономическата политика на международен договор).²⁷ На Балканите случаят не е точно такъв и като че ли се подменя последователността на действията - необходимостта от либерализация на търговията се обуславя от разрастването на стокообмена, а създаването на зона за свободна търговия повишава сигурността и доверието при този обмен. Не е сигурно обаче, че действията в обратна посока - създаване на зона за свободна търговия за целите на по-голяма сигурност и доверие в региона, ще доведе до такова нарастване на търговията, което да бъде достатъчно значимо от гледна точка на икономиката и ще създаде условия за ускорен технологичен обмен.

На сегашния етап е достатъчно *да се търсят подобряване и осъвременяване на съдържанието на двустранните споразумения за свободна търговия, тяхното по-нататъшно уеднаквяване на основата на договореностите с ЕС*. Вярно е, че за малките икономики най-важна е тяхната отвореност за постигане на конкурентоспособност, тъй като истинска конкуренция на пазара може да се осигури само при наличието на отворен търговски режим, но е важно и спрямо какъв пазар се отварят. Основният аргумент на поддръжниците на идеята за регионална зона за свободна търговия е елиминирането на митниците и ликвидирането на корупцията, свързана с тях. Никъде обаче не се коментира възможността в условията на слабо развити неконкурентни пазари, каквито са балканските, да се получи преразпределение на пазарните позиции между икономическите групировки и корупцията да се прехвърли от митническата към дистрибуторската и държавната администрация.

27 Jean-Christophe Maur and Patrick A.Messerlin, Which Free Trade Agreement in South Eastern Europe?, www.stabilitypact.org

3. Паневропей- ска зона за свободна търговия

Освен това стремежът към регионална либерализация на търговията може да е добър вариант на външнотърговска политика за региона, но не трябва да се забравя, че преференциалната търговия в рамките на една регионална зона, макар и да води до намаляване на митата върху вноса на стоки от страните, участнички в зоната, създава условия за обратна дискриминация в търговията със страни, извън зоната.²⁸ Само бързото намаляване на митата и премахването на неравномерността в митническите ставки, предизвикана от регионалната либерализация на търговията, ще премахнат деформациите в цените и ще предотвратят ощетяването на потребителите.

Премахването на митата и нетарифните бариери на сегашния етап едва ли ще бъде ефективна мярка за развитието на търговията и интеграцията в региона. По-важно сега е да се унифицират някои търговски правила и процедури, критерии за оценка на митата, самите митнически документи, да се подобрят и опростят митническите процедури, да се усъвършенства работата на митническата администрация и на митническите пунктове, да се реши въпросът с прилагането на правилата за произход, да се уеднаквят стандартите. Работата в тези направления вече започна, като инициатор и активен изпълнител тук е бизнесът. Без решаването на всички тези проблеми премахването на митата е безсмислено като средство за развитие на регионалната търговия.

Намесата на законодателната и изпълнителната власт в балканските страни може да се търси за по-бързото решаване на такива *проблеми, като*:

- приемане на нормите на СТО от всички страни от региона (дори и тези, които не са членки на СТО);
- стимулиране на страните нечленки да се присъединят към СТО;
- привеждане на споразуменията за свободна търговия в съответствие с правилата и изискванията на СТО, а новите да са съвместими с тях (сроктът за привеждане в съответствие вече е определен - края на 2002 г.);
- изработване на общи правила за произход;
- приемане от всички страни на прозрачни и недискриминационни мерки в областта на държавните поръчки, държавната помощ и държавните монополи;
- паралелно провеждане на реформите по либерализиране на услугите;

- уеднаквяване на митническите процедури и методологиите на търговската статистика;
- хармонизиране на търговските закони, данъчните и счетоводните реформи, банковите закони и законите за конкуренцията във всички страни.

Предизвикателството, пред което са изправени сега не само балканските страни, но и държавите от ЕС, се състои в изграждането на *стройна система от връзки и взаимодействия между Споразуменията за свободна търговия, Европейските споразумения за асоцииране и Споразуменията за стабилизация и асоцииране*. Най-ясна представа, какво трябва да се прави дава следната таблица, демонстрираща участието на всяка от балканските страни в съдействащи за развитието ѝ структури:

Страна	СТО	ЕС	ЦЕФТА
Албания	да	не	не
Босна и Херцеговина	не	не	не
България	да	ЕСА	да
Македония	не	ССА	не
Румъния	да	ЕСА	да
Хърватска	да	ССА пред подпис.	не
Югославия	не	не	не

Ако се следва логиката на асоциирането на страните от Централна Европа към ЕС, отново може да бъде поставен въпросът за схемата, по която отделните страни могат да се присъединят към европейските структури - всяка поотделно или общо, и ако е общо - в каква конфигурация. При страните от Централна Европа беше приет двоен подход - всяка страна изминава своя път и води самостоятелни преговори с ЕС, но едновременно с това участва в регионалното сътрудничество в рамките на ЦЕФТА, призвано да подпомогне страните в тяхното интегриране в Европа. Сега подходът е същият - създаване на зони за свободна търговия между ЕС и всяка от страните в региона и едновременното им обединяване в региона на базата на споразуменията с ЕС.

Разбира се, съществуват значителни различия между страните от Централна Европа и тези от Югоизточна Европа от гледна точка на възможностите за интеграция. При страните от Централна Европа скоростта на интеграция зависи от скоростта на необходимите реформи в политическата, икономическата и институционалната област за приспо-

сояването им към равнището в ЕС. При сравнително слабите и недоразвити икономики на страните от Югоизточна Европа интеграцията не се разглежда като стимул за необходимите структурни реформи, а по-скоро като инструмент за тях.

Тук възниква въпросът, струва ли си да се прави нова подобна регионална структура при положение, че ЦЕФТА вече има достатъчно натрупан опит и инерция и тя може да бъде използвана като междинна станция по пътя към ЕС. Такава идея вече е разработена и предложена от сътрудници на Европейския институт и CEPS²⁹. Според техния *план либерализацията на търговията на Балканите трябва да мине през 3 фази*:

- либерализация на търговията между балканските страни и ЕС;
- постепенно присъединяване на балканските страни към ЦЕФТА;
- формиране на зона за свободна търговия с ЕАСТ и Турция.

По този начин регионът може да бъде интегриран в **общото европейско икономическо пространство**. Така ще се създаде на една много по-обширна зона за свободна търговия, с по-правилно разпределение на товаропотоците и реално облекчаване на търговията между балканските страни.

Подобна препоръка се съдържа и в Регионалната стратегия на Световната банка³⁰, според която страните от региона трябва да се придържат към ускорена либерализация на националните търговски режими, присъединяване към СТО, изграждане и заздравяване на националните институции, свързани с международната търговия и особено митническата администрация. Едновременно с това ЕС ще трябва да продължи да сключва идентични и добре координирани двустранни търговски споразумения, осигуряващи подобрен достъп до пазарите на Общността, както и да стимулира регионалната интеграция за постепенно изграждане на **паневропейска зона за свободна търговия**.

29 A Comprehensive Trade Policy Plan for the Western Balkans: A Bold Initiative to Bring More Stability and Prosperity to South Eastern Europe, CEPS Publications, www.ceps.be

30 The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000, p.71

4. ИЗВОД

Създаването на условия за свободна търговия на Балканите остава консенсусна обща визия не само на Пакта за стабилност и на ЕС, но и на самите балкански страни. Просто не трябва да се избързва със създаването на нещо половинчато, ограничено и неефективно, а да се работи за бъдещото мащабно сътрудничество. Все още народите и правителствата на балканските страни не са готови да се откажат от част от държавния си суверенитет и да го прехвърлят на една обща организационна структура, особено ако тя бъде регионална. ЕС обаче има изключително голям авторитет сред тези страни и прехвърлянето на суверенитет към него (или към структура, в която той участва) би било по-безболезнено, с много по-голяма вероятност за успех. При това скромният размер на регионалната търговия не дава никакви основания да се вярва, че тя може да се превърне в мощен двигател за ускорен икономически растеж. Пазарът е невзискателен, недостатъчно платежоспособен и конкурентен, не позволява съществени икономии от мащаб. Изкуственото договаряне на по-големи обеми търговски потоци, за да се угоди на ЕС, Пакта за стабилност или някой друг, ще доведе само до ограничаване на конкуренцията, изкривяване на пазарните механизми, прилагане на различни форми на насрещна търговия и т.н.

Нарастващият относителен дял на търговията с ЕС в общия търговски обмен на страните от региона в резултат на търговската интеграция и усвояването на потенциала на изградените зони за свободна търговия с ЕС е предпоставка не само за ускоряване преструктурирането на икономиките и стимулиране на икономическия растеж в повечето балкански страни, но и за задълбочаване на регионалното сътрудничество. *Регионалната интеграция може да се разглежда само като допълваща и подпомагаща европейската интеграция, като нейна неразделна част, но не и като нейн заместител.* Още повече, че социалното и икономическото развитие на отделните страни от Югоизточна Европа е твърде различно (за разлика от страните от ЕАСТ например). Интеграция между тях с цел последващо блоково присъединяване към ЕС би могла да окаже задържащо въздействие върху растежа на онези, които регистрират по-високи темпове. По-удачно би било *регионалната интеграция да се формира паралелно с европейската, като се основава на нейните принципи.*

От съществено значение за икономическия растеж в Югоизточна Европа и за подпомагане на регионалното сътрудничество е обновяването на съществуващата и изграждането на недостигащата инфраструктура, както и значителното подобряване на услугите в областта на транспорта, енергетиката, телекомуникациите, водоснабдяването и канализацията. Състоянието на инфраструктурата и на свързаните с нея услуги има пряко въздействие върху търговията, икономическото и социалното сближаване в региона, а това е основата, върху която може да се развива регионалното сътрудничество.

Затова и в Пакта за стабилност изграждането на регионалната инфраструктура - транспортна, енергийна, телекомуникационна, е определено като приоритетна област на въздействие и сътрудничество и на него се гледа като на основен елемент от системата мерки за стимулиране на икономическото развитие в региона. В Плана за работа е предвидено Работната маса по икономическото възстановяване, развитие и сътрудничество да насочи усилията си към *анализирането и определянето на важни инфраструктурни проекти от общ интерес, които биха оказали положително въздействие върху вътрешно регионалната търговия и сътрудничество*, биха стимулирали участието на частния сектор в изграждането и финансирането ѝ и биха отворили пътя към създаването на паневропейска икономическа зона. Това означава: възстановяване на транспортните артерии, изграждане на европейските коридори, модернизация на пристанищните възли и летищата, модернизирание на енергетиката, възстановяване на енергийните източници, изграждане на телекомуникационните връзки.

1. Възможни подходи при изграждането на регионалната инфраструктура

Изграждането на инфраструктурата в региона изисква голям обем инвестиции, с какъвто страните не разполагат. Оценявайки значението на инфраструктурата, международната общност и донорите се насочиха основно към подпомагане изграждането на отделни инфраструктурни обекти. Проблемът е, че тези инвестиции не могат да разгърнат пълния си потенциал и да реализират по-висока ефективност, ако в страните бенефициентки не се провеждат последователни реформи за заздравяване на институциите и развитие на частния сектор. Тези инвестиции имат нужда и от политическа и социална стабилност, които да създадат условия на толерантност и взаимодействие между страните.

Експертите на Световната банка, изследващи ситуацията в региона от гледна точка на инвеститорите, заключават, че изграждането на регионалната инфраструктура без последователни политически и институционални реформи в отделните страни, които да подпомогнат развитието на частния сектор и социалното сближаване, би било загуба на средства и не би довело до постигането на очакваните цели - осигуряване на икономически растеж и просперитет в региона.³¹

Подобна постановка е съвсем вярна, но протичащите процеси са взаимно свързани и взаимно въздействащи си: политическите и институционалните реформи в региона могат да бъдат стимулирани и подпомогнати от инвестициите в инфраструктурата, стига това да бъдат инвестиции за *изграждане не на отделни обекти в отделни страни, а на цялостната инфраструктура в региона като част от общоевропейската*. Не може да се отрече, че се работи и в тази насока: вече са изготвени регионални проучвания по отделни видове транспортни системи (пътна мрежа, ж.п.транспорт, въздушен трафик)³², но все още липсва ясна визия за обвързването на регионалната инфраструктура с европейската.

Финансирането на инфраструктурните проекти в балканския регион е не само скъпо, но и изисква равностойно участие на самите страни бенефициентки. По оценки на експертите на Световната банка те заделят около 2% от своя БВП за инвестиции в инфраструктурата. Това не е малко по международните стандарти и съответства на средствата, които се заделят от другите страни от Централна и Източна Европа. Като се вземат под внимание обаче нуждите на балканските страни предвид необходимостта от възстановяване на голяма част от инфраструктурата, пострадала от войни, регионални конфликти, въоръжени сблъсъци, както и необходимостта от интегриране на тази инфраструктура със западно-

31 The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000, p.119

32 www.europa.eu.int/comm/external_relations/see/various/links.html

европейската, тези средства се оказват крайно недостатъчни.

В подкрепа на *регионалния подход към изграждането на инфраструктурата в Югоизточна Европа* може да се приведат следните доводи:

- първо, при малкия размер на страните не е оправдано да се провежда стриктна национална политика в областта на инфраструктурата и да се инвестира на национално равнище, защото така не може да се постигне съществена ефективност;
- второ, изгодите от подобни проекти не се реализират в рамките на едно национално стопанство и е естествено да се прилага общ механизъм на финансиране, за да се разпредели финансовата тежест между страните, участнички в проекта;
- трето, за ефективното използване на инфраструктурата е необходимо съвместно решаване на проблема с безпрепятственото преминаване на границите, с което да се намалят разходите по оборота на товари и пътници. В тази насока вече действа Програмата за улесняване на търговията и транспорта в ЮИЕ. Създадени са национални комитети с общото название ПРО за подпомагане съвместната работа на обществения и частния сектор по опростяване на процедурите и улесняване на търговията и транспорта, за подобряване работата на граничните пунктове;
- четвърто, състоянието на инфраструктурата в различните страни е различно, потребностите от рехабилитация и възстановяване също и само с помощта на координирани действия и регионален подход може да се постигне уеднаквяване на равнищата на развитие на инфраструктурата.

Тук отново трябва да се върнем към намерението на всички балкански страни да се присъединят към ЕС на определен етап от своето развитие. Това означава постепенно приспособяване и приемане на европейските стандарти, включително и в инфраструктурното развитие, както и на общите политики на ЕС в транспорта, телекомуникациите и енергетиката. Логично е още на този етап всяка страна да се опитва да влезе в крак с европейската политика и европейското законодателство, което дава възможност за прилагане на регионален подход при решаването на проблемите в инфраструктурното изграждане на региона.

1.1. Транспортна система

Пактът за стабилност и Планът за работа предвиждат усилията в **транспорта** да бъдат насочени към развитие и подобряване на транспортните системи и трансевропейските коридори, изграждане и модернизация на пътища и железопътни линии, възстановяване на корабоплаването по река Дунав, подобряване на цялостната навигационна инфраструктура, доизграждане и развитие на институциите. С изключително важно стратегическо значение за страните от ЮИЕ са трансевропейските коридори, преминаващи през региона (IV, V, VII, VIII и X), както и части от традиционни пътища, емблематични за повечето страни, които да ги въвлекат в съвместни дейности.

Общоевропейският транспортен коридор №8 (Изток-Запад), свързващ Албания, Македония и България, представлява цялостна система от транспортни, съобщителни и енергийни комуникации, свързваща балканските страни с европейската инфраструктурна мрежа и богатия на суровини кавказки регион. Изграждането на този коридор е от взаимен интерес, но трите балкански страни не разполагат с необходимите финансови средства не само за изграждането на липсващите участъци, но и за привеждането на транспортните си комуникации в съответствие с европейските изисквания. Другият транспортен коридор №4 (Север-Юг) постави въпроса за спешно вземане на решение за втори мост над Дунав. Дълго очакваното разчистване на р.Дунав и възстановяването на корабоплаването по нея ще активизира използването на коридор №5. С присъединяването на Югославия към общността на демократизиращите се балкански държави се открива възможност за възстановяване на трафика по коридор №7.

Тези транспортни коридори се определят като регионален приоритет не само защото тяхното изграждане е от общ интерес, но и защото освен национално и регионално те имат и общоевропейско значение. Чрез тях страните от Югоизточна Европа се свързват с транспортната мрежа на страните от Западна Европа. Без тях не може да има търговски обмен, а за всички, засегнати от кризата, страни търговията с европейските държави има решаващо значение. В същото време страните от Централна и Западна Европа имат нужда от по-добра връзка с пазарите в региона и от удобни транспортни връзки с Азия.

При това положение става целесъобразно да се разработи *координирана регионална транспортна стратегия*, на основата на която да се осъществяват в дългосрочен план транспортните

връзки на региона с европейската транспортна система. Изграждането на стратегически транспортни инфраструктурни обекти трябва да бъде свързано не само с трансевропейските коридори, но и със *създаването на съвременна транспортна система с европейско значение*, основана на най-модерни технологични решения.

Отчитайки реалностите на Балканите и липсата на елементарни връзки между страните, новата стратегия на Пакта за стабилност в транспорта предвижда изграждане на пътна мрежа, свързваща всички столици и по-големи градове в региона, както и осъществяваща връзката със столиците на съседните страни извън региона. На първо време приоритет ще се дава на рехабилитацията на съществуващата инфраструктура, а изграждането на нови обекти ще се ограничи. Този подход има своя смисъл, защото без възстановяването на елементарните транспортни връзки изграждането на нови няма да бъде достатъчно ефективно, но се изпуска огромното значение на съвместно изгражданите обекти за развитието на региона. Основното е, че това допринася за стабилността в него, тъй като всички имат интерес от подобни проекти и тяхното изграждане налага съвместното ангажиране на различни държави (не само от региона) и използването на европейските стандарти. Освен това създава дух на сътрудничество и утвърждава европейските ценности. Успешните икономически проекти, утвърждаващи духа на сътрудничество, са най-силната гаранция за сигурност и стабилност в региона.

1.2. Енергетика

Вече е ясно, че трайно стабилизиране на Югоизточна Европа може да има само при икономически растеж във всяка отделна страна. Голям потенциал в това отношение притежават мащабните трансгранични проекти по изграждане на **енергийната инфраструктура**. Тяхното осъществяване ще има силен положителен ефект върху националните икономики. На тях се разчита за осигуряване на траен растеж, спадане на структурната безработица, стабилизиране на регионите със смесено население, привличане на чужди инвестиции. Ще се разширят и задълбочат търговските взаимоотношения между страните. Ще се стимулира демократизирането на обществото в региона. Точно тук може и трябва да се търсят възможности за прилагане на нови форми на сътрудничество в интерес не само на регионалното, но и на общоевропейското развитие.

Понастоящем енергийният сектор в региона се характеризира с ниска степен на ефективност, бавно протичане на пазарно ориентираните реформи, преобладаваща роля на държавните монополи. Провежданата политика, съществуващото законодателство и прилаганите стандарти се различават съществено от европейските норми и практики. Регионът има изключително важно значение за преноса на нефт и газ от закавказкия край до Западна Европа, но няма необходимия капацитет и не са създадени необходимите за това условия - надеждни, сравнително евтини и съобразени със съвременните изисквания за опазване на околната среда преносни и разпределителни системи.

Нееднаквата енергийна задоволеност на страните от региона дава възможност за развитието на пазара на енергия. Това отново поставя на дневен ред необходимостта от регионален подход при използването на производствените мощности, изграждането на преносните системи и оптимизирането на бъдещите инвестиции в сектора.

Стратегията на Пакта за стабилност в **електроенергийния сектор** е насочена към възстановяване и развитие на връзките между енергийните системи на страните от региона, което да позволи обмен на електроенергия и да стимулира развитието на регионалния пазар на електроенергия. Понататък регионалните мрежи трябва да бъдат синхронизирани и свързани с европейската електроенергийна система UCTE.

Подобряването на енергийната инфраструктура би направило региона привлекателен за чуждестранните инвеститори и би създадо условия за регионално сътрудничество. Това не може да стане без активната намеса на ЕС не само от гледна точка на финансовото осигуряване, но и като основен двигател на реконструкцията и развитието на регионалната инфраструктура като част от общоевропейската. Конкретните измерения на сътрудничеството в тази област трябва да се търсят в *целенасоченото подобряване на дейността на електростанциите и тяхното интегриране в регионална система (а впоследствие и в енергийната система на ЕС); в намаляване загубите на електроенергия и повишаване ефективността на енергийния отрасъл; в преминаване към координирана дейност и отваряне на пазара на електроенергия; в доизграждане на телекомуникационните връзки, тяхното модернизиране в съответствие със световните тенденции и т.н.*

На първо място, това са проекти, позволяващи свързването на националните газопреносни мрежи с трансевропейската,

обвързване на националните енергийни системи с европейската и подобряване на ефективността на енергетиката в отделните балкански страни. Предлагането на подобни проекти за съвместно реализиране ще трябва да се основава на наличните *национални стратегии, разработвани като част от интегрирана регионална стратегия за развитие на инфраструктурата, отчитаща изискванията на европейската политика за либерализиране на националните пазари в енергийния сектор и на Директивата за общите правила за единния вътрешен пазар на електроенергия*³³. Целите, поставени с нея за повишаване на конкурентоспособността на енергийния сектор посредством подобряване обслужването на потребителите, по-висока степен на опазване на околната среда и по-голяма сигурност на енергийните доставки, могат да бъдат постигнати по-лесно на регионална база, отколкото на национална. В момента почти всички страни от ЮИЕ се насочват към либерализиране на енергийния си сектор, но развитието на конкурентен пазар си остава сложна задача. Тя изисква не само значително реструктуриране, реформиране и законово изменение, но и активно участие и техническо и финансово подпомагане от страна на международните финансови институции.

1.3. Телекомуникации

Що се отнася до **телекомуникациите**, чието състояние и качество в отделните балкански страни е много различно, както и равнището на законодателството в тази специфична област, тук регионалният подход е още по-необходим. За да се привлекат инвестиции в този сектор, са необходими унифицирано законодателство и регулативна рамка, излизачи извън пределите на националните законодателства и съответстващи на специфичните разпоредби на законодателството на ЕС и постановките на СТО в тази област.

Това означава телекомуникационният сектор на Балканите да се развива в рамките на *обща (като смисъл и съдържание) институционални и регулативни реформи*. Основните елементи на една такава обща политика са: постепенно отваряне на отделни сегменти от пазара на телекомуникационни услуги, стимулиране участието на частни инвестиции и приватизация на държавните монополи в сектора. При положение, че пред всички страни от региона стоят за решаване едни и същи проблеми, логично е да се търси общ път и да се следват едни и същи процедури, които да бъдат в пълно съответствие с договореностите в СТО и Директивите на ЕС. Така едновременно с развитието на сектора ще се осигури и

33 Directive 96/92/EC of the European Parliament from 19 December 1996, concerning common rules for the internal market in electricity.
www.europa.eu.int/eur-lex/en/lif/dat/1996/en_396L0092.html

2. Един нов поглед към регионалната интеграция

неговото реформиране в посока на преход към пазарни отношения.

При такъв подход са необходими широкообхватно трансгранично сътрудничество и пазарна интеграция в рамките на целия балкански регион. Това означава:

- първо, да се координират реформите на национално равнище, като се постигне консенсус по въпросите на политиката, законодателната рамка и сроковете за изпълнение;
- второ, да се изгражда паралелно институционалният капацитет на всяка от страните;
- трето, да се определят конкретните действия от общ интерес, посредством които фрагментарният регионален пазар да се превърне в част от интегрирания европейски пазар.

Въпросът е, как може да бъде постигнато това, какъв институционален механизъм и механизъм на вземане на решения са необходими, за да се реализира поставената цел.

Може би отговорът се крие в **един нов поглед** към регионалното сътрудничество в изграждането и развитието на инфраструктурата. Още създателите на идеята за Европейската общност са установили, че за да се получи желаният резултат, трябва целите да бъдат ограничени до конкретни области от голяма икономическа и психологическа важност за всички страни от региона и от континента като цяло (например: транспортна, енергийна, телекомуникационна инфраструктура) и да бъде задействан един механизъм на общо вземане на решения (по подобие на Европейското обединение за въглища и стомана - ЕОВС), който постепенно би се разпрострял върху други области и би получил нови правомощия. Така, както общото управление на производството и търговията с въглища и стомана стана основа за изграждане на Европейския съюз, една бъдеща **Единна балканска инфраструктурна система** със своите подразделения (**Балканска транспортна система, Балканска енергийна система** и т.н.) може да се превърне в първа стъпка в интегрирането на региона с ЕС. По този начин ще се отговори и на предложението на Европейската комисия за създаване на регионална организация за сътрудничество, в която да участва и самата комисия.

Така вместо да се търси нов „План Маршал“ за подпомагане на региона, може да се приложи отработената вече философия на бързо интегриране на основата на

конкретни, реални дела в определена икономическа сфера по подобие на „План Шуман“, с което много по-бързо и по-успешно ще се ликвидира противопоставянето между отделните страни и етноси в региона, отколкото само с поемането на политически ангажменти.

Съвместното изграждане на цялостната инфраструктура на региона, основано на разработването и прилагането на **Обща стратегия за развитие на европейската инфраструктура** (транспортна, енергийна, телекомуникационна) ще направи невъзможно политическото, етническото и националистическото противопоставяне в бъдеще. То ще има за **цел** постепенното икономическо обединяване на страните от балканския регион и на всички европейски държави по пътя на осигуряването на по-пълна заетост на работната сила, развитие на свързаните с инфраструктурата производства, а оттам - и на икономиката като цяло, повишаване жизненото равнище на населението и изравняването му с това в Западна Европа, обединяване на пазарите, развитие на туризма. *Съвместното изграждане на инфраструктурата ще позволи да се постигне сливане на интересите, което е признак за възникване на икономическа общност.* Така вместо да се мисли за разпределянето на изгодите, ще се върви към едно общо дело и постигането на интеграция и траен мир на тази основа.

Усилията за изграждане на инфраструктурата трябва да се обединяват от **върховен орган** от независими експерти с наднационални правомощия (например: Агенция за развитие на транспортната инфраструктура, Агенция за развитие на енергийната инфраструктура и т.н.). Неговите решения са задължителни за присъединилите се страни. Тези агенции ще имат за задача:

- ⇒ в тясно сътрудничество с Европейската комисия и нейните Генерални дирекции и на базата на задълбочено проучване на състоянието на инфраструктурата и потребностите от нейното обновяване и доизграждане да разработят и формулират регионална стратегия за развитие на инфраструктурата на Балканите като част от общоевропейската;
- ⇒ не просто да координират усилията на националните правителства в изграждането и поддържането на инфраструктурата, а да осъществяват обща политика в тази област;
- ⇒ да степенуват по важност проектите по изграждането на цялостната инфраструктура на Балканите в съответствие с Общата стратегия за развитие на Единната балканска инфраструктура като част от общоевропейската;

- ⇒ да координират работата по изграждане на отделните обекти, в това число и търговете за фирмите изпълнители (тук може да се постави условие за участие на цели консорциуми от фирми - изпълнители и подизпълнители, доставчици и поддоставчици, от различни страни от региона и от ЕС, които могат да регистрират съвместни офиси в някоя от балканските страни), както и да съдействат за институционалното изграждане и укрепване на всички равнища (държавно, общинско, селищно, по отделни видове дейност, по видове услуги и т.н.);
- ⇒ да насочват наличните финансови средства (от фондове на ЕС, Световната банка и други международни банкови институции, които ще могат да се възползват от икономията от мащаб при финансирането на цяла регионална инфраструктурна система вместо отделно взети дребни проекти) и да привличат нови (главно частни, на основата на ясно формулираната стратегия за дългосрочно развитие на инфраструктурата и свързаните с нея производства и дейности в целия регион);
- ⇒ да осигурят постепенно набиране на собствени източници на финансиране от приходи от вече изградените обекти.

Целесъобразно би било да се формират съответни **съвети на министрите**, които да се свикват с определена периодичност. Там може да се излагат вижданията на отделните правителства, да се обсъждат отделните проекти от гледна точка на изгодите за отделните страни. Решенията обаче се вземат от независимите агенции, където организационна и консултантска помощ оказва Европейската комисия.

Подобен подход би помогнал за ускоряване на структурните реформи в отделните страни от региона, тъй като ще даде някаква по-ясна представа как точно ще се развива той, ще даде възможност за алтернативна заетост на освободената при закриване или преструктуриране на държавните предприятия работна сила (сега преструктурирането на приватизираните вече предприятия се бави до известна степен и поради поети ангажименти да не се освобождава наличният персонал, тъй като липсват възможности за алтернативна заетост и има опасност от нарастване на политическото напрежение). Изграждането на инфраструктурните обекти ще създаде условия за свободно движение на хора и стоки и ще улесни търговията между страните, подготвяйки почвата за формирането на Общ регионален пазар.

Колкото и екзотична да изглежда тази идея, тя дава представа как точно балканските страни могат да станат интегрирана част от единното европейско икономическо пространство. Общите икономически интереси и тяхното последователно реализиране на основата на предприемането на незабавни действия в една ограничена, но решаваща за региона област, ще дадат възможност за изграждане на обща основа за икономическо развитие, ще стимулират повишаването на жизнения стандарт и по-бързото приобщаване на страните от Югоизточна Европа към Европейската общност. По този начин ще се избегне капсуловането на региона, разрастването на корупцията и понататъшното обедняване на населението.

Икономическата и политическата стабилност, успехите на демократичния процес, етническото равновесие в страната създават условия България да се превърне в *основен фактор на стабилност и двигател на диалога с ЕС* по възстановяването, развитието и интеграцията в Югоизточна Европа. В същото време развитието на националната ни икономика с цел постигане на необходимото икономическо и социално сближаване с ЕС като основен елемент от подготовката на България за членство в Съюза се оказва немислимо без постигането на стабилност в региона, без създаване на подходящи условия за траен икономически растеж, ускорено конкурентоспособно развитие и значително нарастване на заетостта на територията на всички балкански страни.

Пактът за стабилност, Регионалната стратегия на Световната банка, споразуменията с ЕС предвиждат установяване на траен стабилитет и добросъседски отношения на Балканите на основата на функциониращи пазарни икономики. Те трябва да са изградени по пътя на мащабни реформи в макроикономическата и финансовата политика, развитието на частния сектор чрез бърза приватизация, стимулиране на стокообмена и повишаване на конкуренцията на вътрешния пазар чрез ефективни и прозрачни митнически и търговски режими във всички страни от региона. Част от тези цели вече са постигнати в България и страната може да играе ролята на модел за успешна реформа. Като кандидатка за членство в ЕС, която вече е изминала голяма част от пътя по изпълнение на критериите от Копенхаген, България вече заема позиции на водеща в интеграционните процеси страна, на модел за икономическо и социално развитие. Точно тази позиция и отговорностите, които тя предполага, дават основание за активна намеса в работата на Пакта за стабилност, за инициране на промени в неговата стратегия и използваните подходи, за предлагане на мерки за подобряване на практическото му приложение.

Една от идеите в Пакта за стабилност е на първо време усилията да бъдат съсредоточени върху консолидирането и обвързването на зоните на стабилност в региона (каквато зона представлява България), постигнали значителен успех в демократизацията и в икономическата реформа. Част от страните в Югоизточна Европа все още не са натрупали достатъчно опит в прехода към пазарна икономика и

създаването на условия за стабилен икономически растеж. Много от тях са изправени пред необходимостта от постигане на макроикономическа стабилност и предотвратяване на тежки финансови и валутни кризи, от ускорена либерализация и строга финансова дисциплина на национално равнище за привличане на чуждестранни инвестиции. България може да даде своя принос за осъществяването на тези цели посредством *системата от двустранни и многостранни споразумения и договорености в различни области за поставяне на регионалното сътрудничество на нова, по-стабилна основа*, с което да се осигури превръщането на Югоизточна Европа в неразделна част от демократичната европейска общност.

Подписаното вече споразумение за формиране на *зона за свободна търговия с Македония и подготвяните с Хърватска и Югославия* имат до голяма степен стратегическо значение - да послужат като пример за добросъседски отношения, да стимулират започването на преговори с другите страни, да разширят регионалната търговия, да улеснят създаването на регионален пазар, който да бъде по-привлекателен за чуждестранните инвеститори. Със сключването на споразумения за свободна търговия с другите балкански страни България ще отговори не само на постановките на Пакта за стабилност за постигане на политическо и икономическо стабилизиране на страните от Югоизточна Европа и активизиране на отношенията между тях, но и на идеята на ЕС за сключване на **конвенция за регионално сътрудничество**, която да подпомогне присъединяването на тези страни към Съюза.

Географското положение е даденост, която не може да бъде променена, но може да бъде използвана във възможно най-голяма степен за постигане на набеязаните цели. Основна идея на Пакта за стабилност е фокусиране на вниманието на световната общественост върху региона, а не върху отделна страна. Това означава, че националните интереси и приоритети трябва да бъдат представени като част от регионалните, а те - като част от общоевропейските. За тази цел страната ще трябва да продължи да играе водеща роля при формулирането на предложения съвместно със съседните балкански страни за изработване на планове за развитие на региона в конкретни области от взаимен интерес при широкото участие на ЕС, да бъде инициатор на периодични срещи на ниво министри за лансирането на важни за региона и сътрудничеството в него инициативи в контекста на поставените с Пакта за стабилност цели и Инициативата за сътрудничество в Югоизточна Европа. Целта на различните регионални инициативи трябва да бъде

отстраняването на пречките пред инвестициите в частния сектор на националните икономики в преход.

Динамиката на развитие на външната търговия в региона е свързана с икономическите промени, темпа на растеж и устойчивостта на валутния курс в отделните балкански страни. Ето защо мерките за стабилизиране на региона и за създаване на подходящи икономически условия са важна предпоставка за развитието на регионалната търговия. Съществено влияние в това отношение имат структурната реформа и делът на частния сектор, утвърждаването на експортно ориентирани производства и създаването на механизми за насърчване на износа. Така ще се постигне ефективна структурна адаптация на националното стопанство към международния пазар и устояване на конкурентния натиск на европейския пазар. В по-голямата част от балканските страни обаче тези процеси са в зародиш, докато в България те вече са в ход и опитът ѝ в реформите може да бъде успешно използван.

Политиката на либерализация в България създава условия за функционирането на пазарна икономика. Може да се каже, че в либерализацията на външнотърговския режим България изпреварва значително другите балкански страни и дори е постигнала по-съществен напредък от редица страни в Централна и Източна Европа. Нещо повече, непрекъснато се работи за преодоляването на бариерите (институционални, административни, търговски) пред приграничната търговия - преустройват се старите и се изграждат нови гранични и митнически пунктове и се подобрява обслужването, развиват се съвместни дейности в митническото обслужване, опростяват се процедурите и се улеснява преминаването на границата и пребиваването на граждани от съседните страни в определена гранична зона.

Премахването на бариерите пред търговията, хармонизирането на митническата политика, регулирането и уеднаквяването на правилата за произход на стоките, стимулирането на експорта, разширяването на достъпа на чужди инвестиции ще осигурят свободното движение на стоки между държавите в региона. Създаването на двустранни зони за свободна търговия между балканските страни, с което България вече се е заела, е първият етап по пътя на сближаване на икономиките. Той трябва да бъде последван от унифициране на нормите и стандартите на производството, предоставяне на право на свободно движение на хора, капитали и услуги за улесняване на взаимодействието и последващото пълноценно интегриране в Европа и света. Сега трябва да се премине към изработване на необходимите механизми - институционални, за вземане на решения, за

координиране действията на отделните ведомства от различните страни.

България разполага с необходимия потенциал и има готовност за осъществяването на големи инфраструктурни проекти. В страната съществуват производствени мощности с достатъчен капацитет за доставка на основните материали за изграждането на регионалната транспортна инфраструктура и транзитиращите системи. Възможностите за производство на цимент, строителни железни профили и арматура, горива, проводници, химически покрития и т.н. многократно надхвърлят общия обем на вътрешното потребление и на износа. Оценявайки тези възможности, германското дружество Heidelberg Zement вече закупи два циментови завода в България, влагайки над 70 млн. долара. То разчита именно на перспективите за разрастване на строителството в региона във връзка с изграждането на крупни инфраструктурни обекти. Важен ресурс, с който страната разполага, е и наличната работна сила и инженерно-технически кадри. Освен това, от години се изгражда необходимата *институционална среда*, която позволява рационалното използване на наличните сравнителни предимства и усвояване на предоставяните средства. Именно в това се състои успехът на всеки план за подпомагане - наличието на институционални условия за неговото осъществяване.

България има разработена *Национална стратегия за развитие на енергетиката и енергийната ефективност до 2010 г.* и План за реструктурирането ѝ до края на 2001 г. Като основна цел е заложено реструктурирането на енергетиката посредством комерсиализация, финансово оздравяване, работа при пазарни условия и приватизация, както и понататъшното ѝ развитие на принципите на демонополизация и създаването на условия за конкуренция. Реформите са в унисон с прилаганите през последното десетилетие в много европейски страни мерки за повишаване на ефективността на енергетиката чрез въвеждане на конкуренция и отваряне на пазара. В това отношение България изпреварва много от балканските страни и се старее да се доближи до западноевропейските държави. Сега задачата е опитът в това направление да бъде споделен с останалите балкански страни и да се търси възможно най-голямо съответствие при разработването на техните национални стратегии.

Първата стъпка беше направена с подписването на споразумение за *изграждане на трансбалкански далекопровод между България, Македония и Албания.* Този проект се вписва успешно в очертаните от Пакта за стабилност приоритети във

възстановяването на Югоизточна Европа. Той е в унисон и с новата политика на ЕС за осигуряване на взаимовръзка и взаимодействие на националните енергийни мрежи и на достъп до тях.

Успешното участие в реализирането на крупни регионални инфраструктурни проекти неминуемо ще доведе до: стабилизиране на българската икономика; създаване на предпоставки за дългосрочен икономически растеж; постигане на съответствие между значително по-напредналия политически процес и известното изоставане в икономическите реформи. В същото време България ще създаде условия за по-бързо излизане от кризата и на останалите страни от региона и особено на Македония, търговско-икономическите връзки с която се разширяват и задълбочават.

В този смисъл не трябва да се пропуска всяка възможност за *разработване и предлагане на подходящи проекти за финансиране, отговарящи не само на общите интереси за възстановяване на региона, но и на националните интереси за по-бързо ликвидиране на неблагоприятните ефекти от войната. Възможните области са:*

- * реконструкция и развитие на икономическата инфраструктура в региона (енергетика, водоснабдяване, канализация) - включване в изграждането на разрушените далекопроводи за възстановяване на връзките на българската енергийна система с европейската;
- * възстановяване и доизграждане на транспортната инфраструктура (обичайни и алтернативни трансконтинентални пътни коридори, корабоплаване по река Дунав, разширяване на дунавски и черноморски пристанища за засилване значението на Черно море като транспортна връзка със Средиземно море, Украйна, Русия и Централна Азия);
- * обновяване на въздушния транспорт за по-бързото възстановяване на региона (разширяване на летището в София и изграждането на карготерминала в Бургас);
- * строителство на газопроводи и нефтопроводи, както и други инфраструктурни обекти за транспортиране на важни суровини, необходими за възстановяване и развитие на производството в целия регион;
- * откриване на нови гранични пунктове за активизиране на търговско-икономическите връзки със съседните страни (нарастване на пропускателната способност на граничните пунктове и ускоряване обработката на стоките и

пътническият поток в съответствие с международната програма ФАР-ИНТЕРРЕГ и с участието на чуждестранни партньори в регионалното сътрудничество на Балканите и в Черноморското икономическо сътрудничество). Така ще се подготвят необходимите условия за постепенното създаване на многостранна паневропейска зона за свободна търговия с нулеви тарифи и общи правила за произход между ЕС, ЕАСТ, Европейската икономическа зона, ЦЕФТА, Турция, Кипър, страните от бивша Югославия и Албания и за по-бързо интегриране на производствените структури и повишаване конкурентоспособността на националното производство във всички страни от региона;

- * активизиране на черноморското икономическо сътрудничество и включване на Черноморската банка за търговия и развитие във финансирането и управлението на проекти по възстановяването на региона в партньорство с ЕБВР, ЕИБ и др.

За финансирането на широката гама от инфраструктурни проекти ще е необходима система от различни фондове - на ЕС, регионални, частни, предоставяне на концесионни права, използване на методите ВОТ (build-operate-transfer) и ВОО (build-operate-own). България вече предложи създаването на регионален фонд за инвестиции, чрез който да се финансират проектите в инфраструктурата и да се гарантират чуждите инвестиции на Балканите. За целта ще трябва да се разработи специална **стратегия за финансиране на проектите**, свързани с възстановяването на региона от последиците от войната.

Засега Пактът за стабилност не дава ясна представа за начина, по който ще бъдат осигурени необходимите средства, а техният недостиг, както и липсата на цялостна стратегия и конкретна програма за възстановяване и доизграждане на регионалната инфраструктура ще предизвикат конкуренция между страните по повод приоритетното изграждане на отделни обекти. Безспорно възстановяването и изграждането на регионалната инфраструктура е немислимо без участието на международната финансова общност. С оглед повишаване ефективността на инфраструктурата изграждането ѝ ще се превърща във все по-голяма степен в търговска дейност, изискваща широкото въвличане на частния сектор и подобряване достъпа до частните инвестиции. На тях ще се разчита да въведат пазарна дисциплина, да контролират строго разходите, да осигурят събирането на приходи и да ограничат риска.

Последиците от двете последни кризи на Балканите (Косовската и Македонската) вече предизвикаха преосмисляне на логиката на по-нататъшното разширяване на ЕС и отношението на Съюза към региона. Като кандидатка за членство в ЕС България отдавна е възприела принципите на пазарна икономика, свободна търговия, общоевропейско сътрудничество, залегнали като основни принципи и в Пакта за стабилност. Освен това страната вече доказва отношението си към регионалното сътрудничество с преодоляването на исторически сложилите се различия с Македония, създаването на зони за свободна търговия, активното си участие в Черноморското икономическо сътрудничество. Предприетите вече действия създават възможности за *по-активна намеса на България и установяване на по-тясно взаимодействие и сътрудничество с ЕС* за преодоляване на негативните последици и за развитие на регионалното сътрудничество в контекста на европейската интеграция. Концентрирайки усилията си и разширявайки обхвата на това взаимодействие, България се приближава към ЕС и към постигане на необходимата степен на интеграция за пълноправно членство в Съюза. Тази позиция би имала стимулиращ ефект върху останалите страни от региона и би им показала пътя, по който трябва да се върви. По този начин България ще съдейства за напредъка на интегрирането на своите съседи.

„Сътрудничеството между народите, колкото и значително да е то, не решава нищо. Това, което трябва да се търси, е сливането на интересите на европейските народи, а не просто поддържането на равновесие между тези интереси“ - това е прозрението на един от бащите на европейската интеграция - Жан Моне.³⁴

Преди 50 години страните от Западна Европа, воювали помежду си в продължение на векове, намериха сили да загърбят националната чувствителност, да погребат старите вражди и да се възродят за един нов ред, основан на изграждането на демократично и плуралистично общество. Сега е ред на балканските страни да затворят онези страници от историята, които ги разединяват и противопоставят и да изминат своята част от пътя към обединяване и интеграция, имайки пред себе си ясни и категоричен пример на Западна Европа. Така най-после ще може да се реализира идеята на Робер Шуман за „една солидна, обединена и укрепнала Европа, в която стандартът на живот ще се повиши благодарение на обединението на производството и разширяването на пазарите...“³⁵

Обединяването на Европа имаше за цел създаването на условия, които да направят всяка война невъзможна. Тази основна цел като че ли беше изгубена от погледа на политиците напоследък. Смяташе се, че за ЕС войната е немислима и не се обръщаше достатъчно внимание на възможността Съюзът да бъде въвличен в регионални конфликти. Сега обаче след Косовската криза и заплахата за подобна криза в Македония Европа има нужда от неутрализиране на всяко политическо и военно напрежение на континента с оглед осигуряване на необходимата среда за ускоряване на икономическото развитие и стабилизиране на новия икономически и валутен съюз. Все по-ясно става, че ЕС не би могъл да прогресира, ако се затвори в сегашните си граници и се съсредоточи само върху собствените си проблеми, без да участва в решаването на проблемите на всички прилежащи към европейския континент региони с тяхната специфика и едновременно с това - тясна обвързаност с Европа като цяло.

Разширяването и задълбочаването на регионалното сътрудничество на Балканите няма алтернатива. Въпросът е, коя е най-подходящата форма, как най-бързо и ефективно

34 Паскал Фонтен, Една нова идея за Европа. Декларацията Шуман - 1950-1990; ЦЕИ 1992, с.19

35 Паскал Фонтен, Една нова идея за Европа. Декларацията Шуман - 1950-1990; ЦЕИ 1992, с.20

ще се постигне съвместяване на националните законодателни реформи, управлението на природните ресурси, изграждането на общата инфраструктура, при това на принципите на международните норми. Истинското регионално сътрудничество трябва да включва много повече области от една зона за свободна търговия например и задължително трябва да предвижда необходимата институционална рамка за това сътрудничество, както и механизъм за вземане на решения. Споразумението за регионално сътрудничество трябва да бъде така договорено, че да стимулира конкуренцията, а не да я ограничава, да предвижда мерки за постепенно намаляване на дискриминацията спрямо трети страни и за паралелно премахване на регулаторните и процедурните бариери във всички страни, участници в споразумението.

Главни източници на нестабилност в региона са недостатъчното развитие и неефективността на икономиките. За постигането на стабилност е необходимо да се променят икономическите условия. *Търговията едва ли е най-подходящата област за начало на регионалната интеграция, като се има предвид ограниченият ѝ обем. Далеч по-важни за развитието на региона са инфраструктурата и комуникациите.* Ако усилията на Пакта за стабилност и ЕС се насочат натам, ефектът би бил много по-голям, а и ще се стимулира търговията. Тук определена роля ще играе инициативата е-Балкани, насочена към изграждане на „третата вълна“ от инфраструктурата - електронните мрежи, допринасящи за ускоряване на реформите, за много по-бързото опростяване и модернизиране на административните и търговските процедури, за постигане на икономика без граници, за създаване на подходяща среда за разгръщане на конкуренцията и развитие на образованието и иновациите.

Изграждане на Зона за свободна търговия между страните от региона, без това да е съпроводено с широко отваряне на националните пазари към останалата част от света, не е икономически обосновано и няма да доведе до очакваните резултати. Затвореното в региона сътрудничество не носи онзи потенциал, който може да даде ускореното му включване в европейските структури и засилването на връзките и сътрудничеството на тази именно база. *По-важно е да се ускори създаването на двустранни зони за свободна търговия с ЕС и провеждането на необходимите институционални реформи.*

Една зона за свободна търговия между страните от региона би имала по-ограничено значение и би донесла по-малко икономически изгоди за участниците в нея, отколкото членството им в СТО или сключването на Споразумения с ЕС.

Регионалната зона за свободна търговия може да се реализира като резултат от сключените вече двустранни споразумения с ЕС и между балканските страни.

Проблемите пред интеграционните процеси на Балканите са политически (свързани с непрекъснато възникващите етнически конфликти) и структурни (свързани с протичащата дълбока трансформация на икономиката в голяма част от страните). За решаването им от съществено значение е подобряването на физическата инфраструктура. Това ще направи региона привлекателен за чуждестранните инвеститори и ще създаде условия за регионално сътрудничество. Затова сега е важно да се стимулира успехът на инфраструктурните проекти, и то най-вече на онези от тях, които подпомагат вътрешнорегионалната и междурегионалната (европейска) търговия и сътрудничество, обединяващи интересите на различните страни.

Изграждането на инфраструктурата е от съществена важност за икономическото развитие на дадена страна, но при липсата на достатъчно национални средства това може да увеличи зависимостта на отделните страни от предоставяната помощ, както и да създаде условия за разрастване на корупцията. *На страните от Югоизточна Европа им е необходим коренно различен подход - интеграция.* Изхождайки от опита на следвоенна Европа, може и трябва да се търсят решения на различните конфликти, като стартира интеграцията в изграждането на регионалната инфраструктура, водеща до обединяване на цяла Европа.

Ролята и отговорността на ЕС като най-силния участник в Пакта за стабилност не е само във финансирането на проекти за изграждане на националните икономики и инфраструктура, а и в тяхното постепенно интегриране към ЕС. Това са проекти, които освен че имат голям икономически ефект за отделната страна и за европейските държави като цяло, въвличат всички участници в съвместни дейности и допринасят за стабилността в региона, създават дух на сътрудничество, върху какъвто се гради и цялата европейска интеграция.

Сам по себе си *Пактът за стабилност не може да реши проблема с организирането на сътрудничеството* - той трябва само да създаде подходяща среда за възприемане на европейските стандарти в икономическия и политическия живот, за реализиране на поредицата проекти, които да стимулират създаването на система от двустранни договори и споразумения между страните от региона и между тях и ЕС, с което тези страни постепенно да бъдат приобщени към голямото европейско семейство. Най-сигурният начин да се

възспре евентуалната „балканизация“ на Балканите е да се ускори „европеизацията“ на региона Югоизточна Европа, т.е. на проявяваните понякога тенденции на дезинтеграция в региона целенасочено и упорито да се противопоставят конкретните виждания, пътища и срокове за включване в европейската интеграция. Само така ще се подпомогне интеграцията на региона в световната икономика.

На този етап не е удачно да се мисли за регионална интеграция между недоразвитите икономики на страните от Югоизточна Европа. Най-успешен и с дългосрочно значение би бил интеграционният подход, при който решаването на регионалните конфликти се търси в ускорената интеграция с ЕС. За това би допринесло стартирането на преговорите по сключване на Споразумения за стабилизация и асоцииране с всички страни от Югоизточна Европа, с които ЕС все още няма такива. Те ще дадат тласък на интеграционния процес, който в случая би могъл да играе ролята на инструмент за провеждане на необходимите структурни реформи в отделните страни. Тези преговори предполагат едновременно с политическия диалог да се изградят зони за свободна търговия с ЕС, които в кратък срок биха се превърнали в едно *общоевропейско икономическо пространство. То ще съдейства за ускоряване на реформите в страните от Югоизточна Европа, сближаване на законодателствата на основата на европейското и в крайна сметка - задълбочаване на регионалното и европейското сътрудничество.*

В случая с присъединяването към ЕС по-уместен би бил подходът на индивидуалното приобщаване на всяка страна, като се търси най-бързият път съобразно нейните особености, степен на икономическо развитие и либерализация на икономиката и търговията. Присъединяването „ан блок“ на толкова различни страни не би било от полза за никого - по-напредналите ще се забавят, а в същото време няма да имат достатъчно сили да издърпат изоставащите. Няма основания за твърденията на координатора по Пакта за стабилност Бодо Хомбах, че ако една страна в региона осъществява напредък, но съседите ѝ изостават, ефектът ще е ограничен³⁶.

Всички инициативи на Пакта за стабилност, касаещи изграждането на свързаната с търговията транспортна инфраструктура, подобряване достъпа до търговска информация (създаване на регионален web site), опростяване на граничните процедури, подобряване на митническото обслужване посредством изграждане на регионална компютърна система, проектът е-Балкани, съдействащ за формиране на „нова икономика“, водят не само до развитие

36 Address by the Special Co-ordinator of the Stability Pact for South Eastern Europe at the Trade Policy Forum, Geneva, 18 January 2001.
www.stabilitypact.org

на търговския обмен между страните от региона, но и до подготовка и подпомагане на присъединяването им към ЕС. Сега става жизнено необходимо изработването на дългосрочно виждане за целия регион, споделяно както от балканските, така и от западноевропейските страни. Пактът за стабилност дава само най-общите насоки за постигане на регионално сътрудничество, но все още предстои определянето на механизмите за това сътрудничество, както и на една по-голяма интеграция между страните.

Оценката на експертите за двегодишното съществуване на Пакта за стабилност не е съвсем положителна - смята се, че той не работи достатъчно добре, тъй като страните от региона не желаят да изградят регионална политическа структура, а донорите не искат друг да координира помощта им или да предлага стратегии вместо тях.³⁷ Явно трябва да се търси усъвършенстване на процедурите и механизмите, преодоляване на бюрокрацията, по-голяма целенасоченост в акциите на комитетите и работните групи. Голяма част от тези специализирани комитети и експертни работни групи не се нуждаят от централна координация и биха могли да работят по-ефективно в конкретните си области без намесата на някакъв централизиран механизъм.

Пактът за стабилност може да продължи да инициира форуми, да формулира изводите от тях, да поставя за решаване конкретни проблеми, да предлага решения и да следи за тяхното изпълнение. Организирането на по-тясно регионално сътрудничество изисква изграждане на подходящи регионални механизми и управленска структура за реализирането на една дългосрочна регионална програма за макроикономическа стабилизация, устойчив растеж, регионално сътрудничество и интеграция в глобалната икономика.

37 Michael Emerson, On the Forming and Reforming of Stability Pacts: from the Balkans to the Caucasus, CEPS Europa South-East Monitor, Issue 23, May 2001

Динко Динков и колектив, Пактът за стабилност и интеграцията на Югоизточна Европа в европейската икономика, ЦИД, София 2000 г.

Паскал Фонтен, Една нова идея за Европа. Декларацията Шуман - 1950-1990; ЦЕИ 1992

Daniel Gros, An Economic System for Post-War South Eastern Europe, CEPS, 1999. www.ceps.be

Jean-Christophe Maur and Patrick A.Messerlin, Which Free Trade Agreement in South Eastern Europe? www.stabilitypact.org

Kurt Bungartz, national expert DG.XXI, Border Crossing Improvement in Central and Eastern Europe: a European Commission Perspective. www.unecce.org/seci/

L.Alan Winters, Regional Integration, Liberalisation and Economic Performance, World Bank, 2000. www.worldbank.bg

Michael Emerson, A System for Post-War South Eastern Europe, CEPS, 1999. www.ceps.be

Michael Emerson, Perspectives on the Stabilization of the Balkans and the Wider Europe, CEPS, 1999. www.ceps.be

Michael Emerson, On the Forming and Reforming of Stability Pacts: from the Balkans to the Caucasus, CEPS Europa South-East Monitor, Issue 23, May 2001

Michael Froman, Promoting Sustainable Economies in the Balkans, Report of an Independent Task Force, Council on Foreign Relations, USA 2000

Roderick E.Abbott, deputy director general, European Commission, Directorate General for Trade, Trade Policy Forum, Geneva, 17 January 2001. www.stabilitypact.org

The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe: A Regional Strategy Paper, The World Bank, March 2000

In Search of Growth: Bulgaria's Lessons and Policy Options. A Report by the IME on Regional Networking Project: Conditions for Long-term Growth and Prosperity in the Balkans, October 1999

South East Europe Compact for Reform, Investment, Integrity and Growth, Parie, May 2000, www.seerecon.org

A Comprehensive Trade Policy Plan for the Western Balkans: A Bold Initiative to Bring More Stability and Prosperity to South Eastern Europe, CEPS Publications. www.ceps.be

EU Orientation Paper for Free Trade Agreements between Countries Participating in the EU Stabilisation and Association Process and/or with Third Countries, www.europa.eu.int

The Impact of Economic Integration on FDI and Exports: A Gravity Approach, CEPS Working Document No.156. www.ceps.be

Guidelines for Examination of Existing Free Trade Agreements among the Countries of the SEE Region, Working Group on Trade Liberalisation and Facilitation; www.stabilitypact.org

Report of the Special Coordinator on the Implementation of the Quick Start Package, www.stabilitypact.org

Report of the Meeting of the Stability Pact Working Group on Trade Liberalisation and Facilitation, www.stabilitypact.org

Meeting of the Countries of the Stability Pact on Elimination of Trade Barriers and Enhancing Trade Cooperation, www.stabilitypact.org

Working Table II Trade Policy Forum, Geneva 17-18 January 2001, www.stabilitypact.org

Joint Statement of Intent, www.stabilitypact.org

Summit Declaration of the Heads of State and Government of South-East European Countries, Skopje 23 February, 2001. www.stabilitypact.org

First Drafting Session of the Memorandum of Understanding on Trade Liberalisation and Facilitation in SEE, Zagreb, 1-2 April, 2001. www.stabilitypact.org

Second Drafting Session of the Memorandum of Understanding on Trade Liberalisation and Facilitation in SEE, Belgrade, 1-2 April, 2001. www.stabilitypact.org

The Digital Agenda in South-East Europe: Action Plan, Wilton Park Conference, 23-25 October 2000, www.stabilitypact.org

EBalkans Initiative: Draft Concept Note, Wilton Park Conference, 23-25 October 2000, www.stabilitypact.org

An Analytical Framework for Evaluating Transition impact of Infrastructure Projects, European Bank for Reconstructure and Development, Working Paper No. 57. www.ebrd.com

An Enduring Commitment towards South Eastern Europe, Council of Europe Development Bank, June 2000. www.coebank.org

EIB-led Quick Start Package, Study Progress Sheets and Respective Terms of Reference, November 2000. www.eib.org

Basic Infrastructure Investments in South Eastern Europe, European Investment Bank. www.eib.org

Energy in South Eastern Europe: Possible Work on Energy under Working Table II of the Stability Pact, OECD Non-Member Countries Divisions. www.oecd.org

Directive 96/92/EC of the European Parliament from 19 December 1996, concerning common rules for the internal market in electricity. www.europa.eu.int/eur-lex/en/lif/dat/1996/en_396L0092.html

Address by the Special Co-ordinator of the Stability Pact for South Eastern Europe at the Trade Policy Forum, Geneva, 18 January 2001. www.stabilitypact.org

Democracy, Security and the Future of the Stability Pact for South Eastern Europe, A Framework for Debate, East West Institute and European Stability Initiative, 4 April 2001. www.esiweb.org

World Bank Activities within the Framework of the Stability Pact, May 2001, www.seerecon.org

New EC Infrastructure Strategy Report to Provide Guidance for Investment in South Eastern Europe. www.seerecon.org

Transition Report 2000, EBRD

2000 Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation

EU Report on Regional Economic Cooperation 1998, www.europa.eu.int

Country Economic Memorandum 2001, World Bank, www.worldbank.bg

Regional Funding Conference, 29-30 March 2000. www.seerecon.org

